Editörden / Editorial

Etik Dışı Davranış Olarak Haksız Yazarlık

Doç. Dr. Kürşad Yılmaz
Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi Editörü

Bilimsel araştırma etiği, bilimsel bir araştırmanın planlanmasından raporlaştırılmasına ve sonuçta yayınlanmasına kadar geçen süreçte uyulması gereken etik kodları ifade etmektedir. Bu etik kodlara uyulmaması ise bilimsel araştırma sürecinde etik davranışlar olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu süreçte rastlanan her uygunsuz davranış etik dışı davranış değildir. Çünkü bilimsel yanıltma (scientific misconduct) ile düzensiz/disiplinsiz araştırma (sloppy research) kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Düzensiz/disiplinsiz araştırma daha çok araştırmacının araştırma süreci ile ilgili bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Kansu & Ruacan, 2002). Ancak bilimsel yanıltma araştırmacının yanıltma, saptırma, çarpıtma gibi davranışları bilinçli olarak yapmasıdır. Bu anlamda bilimsel araştırma sürecinde yaşanan etik dışı davranışlara sık sık rastlanmaktadır.

Üniversiteler Arası Kurul (2001) etiğe aykırı davranışları, aşırma, sahtecilik, çarpıtma, duplikasyon, dilimleme, haksız yazarlık ve diğer etik ihlaller olarak belirlemiştir.

1. *Aşırma (İntihal-Plagiarism):* Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, yapıtlarını ve şekillerini sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendisininmiş gibi sunmak. Yabancı dilden kitap makale vb. tercüme ederek kendi yazmış gibi basmak.
2. *Sahtecilik (Uydurma-Fabrication):* Sunulan veya yayınlanan belgeyi gerçeğe aykırı olarak düzenlemek veya bir belgeyi değiştirmek veya gerçeğe aykırı belgeyi bilerek kullanmak. Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak; yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek.
3. *Çarpıtma (Falsification):* Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek; Araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek; Araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak; İlgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler ve/veya sonuçlarla oynamak.
4. *Duplikasyon (Duplication):* Bir araştırmanın aynı sonuçlarını birden fazla dergiye yayın için göndermek veya yayınlamak. (Yayın içeriğinin birden fazla uzmanlık alanını ilgilendirdiği, yayının farklı bir dilde yayınlanmasında yarar görüldüğü gibi durumlarda her iki yayın kuruluşundan onay almak koşuluyla yayın tekrarı kabul edilebilir.)
5. *Dilimleme (Slicing):* Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak çok sayıda yayın yapmak.
6. *Haksız Yazarlık:* Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı bulunduğu halde bu kişileri yazarlar arasına katmamak, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olamayan bir biçimde değiştirmek. (Yazarlık Hakkı, çalışmanın tasarımında; veri toplanması, analizi veya değerlendirilmesinde; yazımında katkı vermiş olmayı gerektirir. Başkalarının çalışmasına sadece yazım aşamasında katkıda bulunmak yazarlık hakkı doğurmaz.)

7. *Diğer Etik İhlal Türleri:*
   7.1. Yayınlarında bilimsel kurallara uymadan makul ölçüleri aşan alıntılar yapmak. (Bilimsel yayınlarda ya da genel kamuoyuna dönük olarak yayınlanan her türlü makale, derleme, kitap ve benzeri yayınlarda daha önce yayınlanmış veya yayınlanmamış bir çalışmadan yararlanılırken, o çalışma bilimsel yayın kurallarına uygun biçimde kaynak olarak gösterilmelidir. Evrensel olarak tanınan bilim kuramları, matematik teoremleri ve ispatlar gibi önermeler dışında hiçbir yapıt tümüyle ya da bir bölümü ile izin alınmadan veya asıl kaynak gösterilmeden çeviri veya özgün şekliyle yayınlanamaz.)
   7.2. Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek,
   7.3. İnsan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak,
   7.4. Yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek.
   7.5. Doçentlik başvurusunda jüri üyelerini yanıltıcı, yanlış ya da eksik beyanda bulunmak.

Yukarıda da görüldüğü gibi bilimsel araştırma ve yayın sürecindeki önemli etik dışı davranışlardan biri de haksız yazarlıktır.

Haksız Yazarlık

Üniversiteler Arası Kurul'a göre (2001) haksız yazarlık, aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı bulunduğu halde bu kişileri yazarlar arasına katmamak, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olamayan bir biçimde değiştirmektir. Yazarlık hakkı ise çalışmanın tasarımında; veri toplanması, analizi veya değerlendirilmesinde; yazımında katkı vermiş olmayı gerektirmektedir. Başkalarının çalışmasına sadece yazım aşamasında katkıda bulunmak yazarlık hakkı doğurmamaktadır.

Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA] (2001) Bilim Etiği Konusundaki Basın Duyurusu'nda "temel etik ilkeler" başlığı altında yer alan yazarlar maddesinde şu açıklamalara yer vermiştir: Yazarlar: Araştırma sonuçları araştırmayı yapanların tümünün isimleriyle yayınlanır. Araştırmanın tasarlanması, planlanması, yürütülmesi ve yayına hazırlanması aşamalarında etkin katkıda bulunmamış kişilerin isimleri yazar isimleri arasına katılamaz.

Ruacan (2003) çalışmasında yoğun olarak karşılaşılan bilimsel yanıltma biçimlerinden birinin de yazarlık hakları sorunları olduğunu belirtmiştir. Ruacan'a göre (2003) yazarlık hakları sorunları ile ilgili olarak, bilimsel bir yayında yazarlık hakkı olmayanların isimlerinin yazar olarak gösterilmesi, hakkı olanların yazarlar listesine alınmaması gibi durumlara sıklıkla rastlanmaktadır. Genelde bir bilimsel yayında, yazar listesinin neresinde olursa olsun, tüm yazarlar çalışmanın tümünden sorumludur.

International Comittee of Medical Journal'a göre (2006) bilimsel çalışmaya yazar olarak katılanların üç kriteri taşımaları gerekmektedir: 1) Araştırma düşüncesine ve planına ya da veri toplamaya ve verilerin yorumlanmasına önemli katkılar yapmak, 2) makale taslağının çıkartılmasında ya da önemli entelektüel içerik için kritik düzenlemeler yapmak ve 3) yazının yayınlanacak son haline onay vermektir. Bir bilimsel yayına girebilmek için bir yazarın bu üç koşulun hepsini yerine getirmesi gerekir. Sadece verileri toplamak, fonları

sağlamak, bölüm başkanı olmak, çalışma grubunu denetlemek gibi görevler yazarlık için yeterli sayılmamaktadır (Ruacan, 2003).

Yazar sıralaması konusunda Oğuz (1999, 154) şunları ifade etmektedir: *Yazar listesinde birinci sıra, üzerinde çalışılacak soruyu ortaya koyanındır. Bilimsel çalışmanın en önemli bölümü araştırmaya değer sorunun ortaya konulmasıdır. Kimi kez soruyu belirleyenle hipotezi kuran aynı kişi olmamaktadır. Bu durumda hipotezi kuranın yeri ikinci sıradır. Üçüncü sıra ise ortaya konan hipotezin nasıl sınanabileceği sorununu çözenin, yani araştırmanın yöntemini oluşturanındır. Bundan sonraki isimler çalışmaya yaptıkları katkı oranında yerleştirilirler. Uygulamacının sıradan gündelik uygulamaları yazarlık hakkı getirmemektedir*.

Yazarlıkta en çok görülen etik sorunlar şunlardır (TÜBA, 2002, 26-27): 1) Armağan-konuk yazarlık (gift-guest authorship), 2) Hayali-sanal-gölge yazarlık (ghost authorship), 3) Onursal yazarlık (honorary authorship). Erdem (2006) ise "Çok Yazarlı Bilimsel Çalışmalarda Yaşanan Etik Problemler" adlı çalışmasında yazarlık ile ilgili etik ihlalleri aşağıdaki gibi gruplandırmıştır: 1) Hazıra Konanlar, 2) Kıdem ve Statü Etkisi, 3) Sen Beni Yaz, Ben de Seni Yazayım Sendromu, 4) Etik Bilinç Eksikliği, 5) Danışman-Öğrenci Problemleri, 6) Akademik Terfi Sisteminin Etkisi.

Bütün dünyada en sık rastlanan ikinci etik ihlal yazarlık hakları ile ilgilidir. Türkiye'de Üniversitelerarası Kurul Doçentlik Sınavı Etik Komisyonu'nca 2006 yılında yaptırım uygulanan dosyaların gerekçeleri arasında en sık rastlanan etik ihlal yazarlık hakları ile ilgilidir.

Haksız yazarlık ile ilgili olarak, bilimsel araştırma etiği ile ilgili alanyazında sık sık rastlanan Matzinger olayı çok dikkat çekici bir örnek olaydır. Ünlü immünolog P. Matzinger ve G. Mirkwood 1978 yılında *Journal of Experimental Medical*'de (148, 84-92) bir makale yayınlamıştır. Makale yayınladıktan sonra P. Matzinger'in bilindiği ancak ikinci yazarın kim olduğunun bilinmediği ortaya çıkmıştır. Daha sonra Matzinger ikinci yazar olan Mirkwood'un köpeği olduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine derginin editörü bundan böyle dergisinde Matzinger'in yazılarını yayımlamayacağını açıklamıştır. Editör ölene kadar bu dergide Matzinger'in yazıları yayımlanmamıştır. Matzinger, köpeğinin hafta sonları kendisi ile birlikte laboratuara gelerek çalışmalarına destek olduğunu, oysaki birçok ortak yazarın hiç katkısı olmadığı halde makalelerde yer aldığını, hak edilmemiş yazarlığı karikatürize etmek için bu davranışta bulunduğunu ifade etmiştir.

Başkalarının çalışmasına sadece yazım aşamasında katkıda bulunmak yazarlık hakkı doğurmamaktadır. Bu anlamda lisansüstü öğretim tezlerinden üretilen makalelerde bu durum mutlaka belirtilmeli ve sadece tez yazarının ya da tez yazarı ile birlikte danışmanının ismi olmalıdır. Bu bağlamda lisansüstü öğretim tezlerinden üretilen makalelerin durumunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Her şeyden önce lisansüstü öğretim tezlerinden üretilen makalelerde, bu çalışmaların tezden üretildiği mutlaka belirtilmelidir. Yaygın etik ilkeye göre lisansüstü öğretim tezlerinden üretilen makalelerde genellikle ya sadece tezin yazarının ya da yazarın ve danışmanın ismi bulunabilmektedir. Tezlerden üretilen makalelerde yazarlık belirli ilkelere bağlıdır. *Tez yapanındır,* makalede birinci yazar öğrencidir. Tez yöneticisi ya da yöneticileri katkıları oranında yazar olarak sıralanabilir.

Sonuç

Araştırmanın temeli doğruluk ve dürüstlüktür. Bilimsel araştırmanın yapmanın temel amacı tanınırlığını artırma, maddi kazanç elde etme, arkadaşlarına yayın yapma, hızlı bir şekilde yükselme olmamalıdır. Türkiye'de akademik yükselmelerde nitelikten çok niceliğin önemli olması, üniversitelerde akademik atama ve yükselmelerde yayın sayısının

fazla olması gereği, akademisyenlerin fazla yayını bir saygınlık olarak görmeleri, bunu yapanların bunun etik bir ihlal olduğunun farkında olmamaları gibi sebeplerle bu etik ihlale sık sık rastlanmaktadır. Türkiye'de özellikle, son yıllarda önemli artış gösteren "lisansüstü öğretim tezlerinden üretilmiş makaleler" haksız yazarlık ile ilgili birçok örnek olay içermektedir. Gün geçmiyor ki yeni bir haksız yazarlık örneği gündeme gelmesin. Eşinin, dostunun, arkadaşının, arkadaşının arkadaşının yaptığı ya da yönettiği tezlerden üretilen makalelerdeki yazar sıralaması birçok etik dışı davranışı içermektedir. Ancak Türkiye'de bu ve benzeri sorunlar genellikle ört bas edilmekte ya da göz ardı edilmektedir. Konfüçyüs'ün de dediği gibi;

> *İnsanları yasa ve ceza ile yönetirseniz, onlar bir daha yanlış yapmayacaklar, ancak şeref ve utanma duygularına da sahip olmayacaklardır. İnsanları erdemle ve ahlâk kuralları ile yönetirseniz, o zaman onlar hem şeref ve utanma duygusuna sahip olacaklar, hem de doğruyu yapmaya çalışacaklardır.*

KAYNAKÇA

Erdem, R. (2006). Çok yazarlı bilimsel çalışmalarda yaşanan etik problemler. *II. Uygulamalı Etik Kongresi.* 18–20 Ekim 2006. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

International Comittee of Medical Journal (2006). Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals: ethical considerations in the conduct and reporting of research: authorship and contributorship. http://www.icmje.org/ethical_1author.html. İndirme Tarihi: 20.01.2012.

Kansu, E. & Ruacan, Ş. (2002). Bilimsel yanıltmanın günümüzdeki durumu: türleri, nedenleri, önlenmesi ve cezalandırılması. *Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi – Archives of Turkish Society Cardiology, 30* (12), 763-767. http://www.tkd.org.tr/pages.asp?pg=:dergi/dergi_content&plng=tur&id=1135&dosya=107. İndirme Tarihi: 20.01.2012.

Oğuz, N. Y. (1999). Bilimsel yayın etiği. *Klinik Psikiyatri,* 2 (3), 153-159. http://klinikpsikiyatri.org/files/journals/1/38.pdf. İndirme Tarihi: 20.01.2012.

Ruacan, Ş. (2003). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık.* (Edt: O. Yılmaz). Ankara: TÜBİTAK Matbaası.

TÜBA (2002). Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları. Ankara: TÜBA Yayını.

TÜBA (2001). TÜBA'dan Bilim Etiği Konusunda Kamuoyu Duyurusu. 14 Aralık 2001**.** http://www.tuba.gov.tr/tr/etik/888.html. İndirme Tarihi: 20.01.2012.

TÜBİTAK (2001). Etiğe aykırı davranışlar.

ÜAK (2001).) Etiğe aykırı davranışlar.

YÖK (2007). *Öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri (1982–2007).* Ankara: YÖK Yayını.

Atıf için / Please cite as:

Yılmaz, K. (2012). Editörden: Etik dışı davranış olarak haksız yazarlık [Editorial: Unfair authorship as unethical behavior]. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of Educational Sciences Research,* 2 (1). http://ebad-jesr.com/